

MENTALITÁS ÉS HIT

VAJON A PRAVOSZLÁV VALLÁS MEGFELEL-E A SZERB MENTALITÁSNAK?

VLADETA JEROTIĆ

Az így feltett kérdés, amely sem nem új, sem nem tőlem származik, kihívást jelent mind a pszichológus, különösen az etnopszichológus, mind a teológus, és tágabban az antropológus számára is. Mindenekelőtt, ahogy illik, meg kellene határozni a fogalmakat. Nem kellene, hogy gondot okozzon a pravoszláv vallás, az ortodoxia fogalmának a magyarázata, s én egy mindenki számára elfogadható meghatározását kínálok fel: „Az ortodoxia olyan tanítás, amely közvetlenül, folyamatosan és állandóan kötődik az apostoli hagyományhoz, a patrisztikus és neopatrisztikus áldás közvetítésével, amellyel kialakítja az első évezred osztatlan egyháza megvallásának közös hitét” (Jovan Brija, a legismertebb korszerű román teológus).

Jóval nehezebb viszonylag pontosan bemutatni a szerb mentalitást, a szerb nemzeti jelleget, a szerb jellemrajzot, egyebek között amiatt, mert nem ismerjük, vagy nem eléggé ismerjük, milyen volt a „szerb karakter”, mielőtt a szerb despota uralma alá tartozó terület török kézbe került volna a 15. század közepén. További nehézséget okoz az indokolt kérdés, hogy vajon változnak-e, s hogyan változnak a népek a történelem során. Amikor az egyénről (az egyedi lényről) és annak személyiségéről van szó, léteznie kell valamilyen változatlan vertikálisnak, s ez lenne az az Én, amely az egyed megszületésétől (vagy a gyermek elragadtatásának pillanatától, amikor felkiált: ez vagyok én!) a haláláig tart. Kellő óvatossággal talán feltételezhetnénk, hogy hasonló tengely létezik a népnél is. Amellett tehát, hogy az én (és nemcsak az én) meggyőződésem szerint

a népek a történelem során változnak – a szerb nép például a hosszan tartó török hódoltság után, vagy az orosz nép a kommunizmus hetven éve után –, feltételezem, hogy valamilyen váznak, mint szilárd tengelynek, léteznie kell, vagy szükségszerűen meg kell lennie az egyes embernél és a népnél is. Arra a kérdésre, hogy valamely szakember (antropológus) milyen, többé-kevésbé tartós jellemvonásokat jelölhetne meg a szerb népnél, megpróbáltam választ adni néhány művemben (az utószóban Vladimir Dvornikovič *A délszlávok karakterológiája* című könyvének háború utáni kiadásához; a *Hit és nemzet* című könyvemben és más munkáimban). Ehhez a mostani témánkhoz hadd említsek meg néhány, a szerb nép történelmében viszonylag állandó jellemvonást: impulzivitás és agresszivitás (mint szükséglet, hogy hirtelen, gyakran értelmetlenül reagáljanak a belső és külső ingerekre); bosszúvágy („a dinari ember violens típusa”); az erősebbel szembeni alázat és a gyengébbel szembeni agresszivitás köznépi tulajdonsága (valószínűleg a török uralom alatt és után *szerezett* tulajdonság), ami kétszínű jellemet teremt; erkölcsi és szociális mimikri, ami a legvalószínűbben az agresszorral való azonosulás következménye; kevélység, ami mögött az alsóbbrendűség lefojtott érzése rejlik; büntudat, amiből a szenvedés és az önbüntetés mazochista elviselésének hajlama ered; az igazság és a szociális igazságosság szomjúhozása; az extrovertált magatartás felülkerekedése, a közvetlenség, a nyíltság, a nem kellően ellenőrzött őszinteség ismert jegyeivel.

Teljes egészében tudatában vagyok annak, hogy a szerb nép e felsorolt (vajon lényeges?) jellembeli tulajdonságaira különféle indokolt észrevételeket lehet tenni, akár csak annak, hogy más jó és rossz tulajdonságait is hozzá lehetne tenni. Az idő és a tér rövidsége ellenére azonban, sajnos, meg kell szakítanunk a szerb jellem alapvető (veleszületett és szerzett) vonásaival kapcsolatos, bizonyára érdekes vizsgálódásunkat, s vissza kell térnünk a címben feltett kérdésre: vajon a pravoszláv vallás megfelel-e annak a szerb társadalmi felépítésnek, amelyet az előbb felvázoltunk, természetesen azzal a feltételezéssel, hogy ezt a mentális szerkezetet pontosan mértük fel.

Az így feltett kérdésre a választ egy ismert mai történészünk szavaival kezdem: „Mi történészek úgy valljuk, hogy a történelemben végbement eseményeknek meg kellett történniük.” Ha ez valóban így van, akkor

talán nem tűnhet túlzottan merésznek, ha kiszélesítenénk a pravoszláv vallásra és a szerb népre is, mondván: a szerb nép egyszer a múltban felvette a pravoszláv vallást, tehát fel kellett vennie! A történelem során megnyilvánuló iszlamosítási, vagy a római katolikus egyházzal való egyesítési próbálkozások, az utóbbi időkben az ateizálási kísérlet (a szerb nép gyökértelenítési folyamata), az ideiglenes eredmények ellenére, végül mégiscsak megtört a szerb nép pravoszláv vallásának és Szent Száva kultuszának viszonylag szilárd szikláján.

A 20. századi nagy történésznek, Arnold Toynbee-nek a „kihívásra és feleletre” vonatkozó elméletére (ismételten) hivatkozva azt mondhatnánk, hogy a szerb nép minden jó és rossz tulajdonságával („a pogány örökség szelleme”) éppen pravoszláv keresztény néppé vált, azt a legnagyobb mértékben az Isteni Gondviselés, a történelmi szükségszerűség, a történések vagy véletlenek (attól függően, hogyan tekintünk a történelemre, s a nép szerepére) idézték elő. Miért éppen a pravoszláv vallás részéről érte a legnagyobb kihívás? Azért, mert szerintem, ha a többi vallást tekintve a kereszténység a legtöbbit követelő vallás, akkor az ortodoxia a kereszténységben (a katolicizmus és a protestantizmus között) maximálisan igényes vallás.

Vajon akkor ez a Njegoš „ütése” (a pravoszlávság kihívása), aki megtalálta „a kőben a szikrát” (a szerb jellemvonást)? A válasz csak eschatologikus, jövőbe vetített lehet, a harc kimenetelének teljes bizonytalanságával. Kiknek a harcáé? Mindenképpen egyfelől a pravoszláv vallásé, másfelől pedig a szerb nép távoli és közeli múltjából mindazé, ami befogadhatatlanná, sőt elutasítóvá teszi a pravoszláv kereszténységgel szemben. A szerb nép jellemrajzában e sötét oldalára (Árnya ez neki, mondaná K. G. Jung) helyezem – megtudjuk-e valaha is, mennyire veleszületett és mennyire szerzett? – „anarchikus individualitását”, állandó készségét a tiltakozásra (a balkáni bogumilizmus Vladimir Dvorniković szerint Európa és a kereszténység első „protestantizmusa” volt még a 11. és 12. században), a lelkiismeret, az erkölcsi kötelezettség, a felelősségérzet és a megbánás nem kielégítő fejlettségét, továbbá a szociális élet gyengén kifejlődött érzékszervét. Milyen mértékben képes a pravoszláv keresztény vallás mérsékelni, vagy megváltoztatni a szerb nép jellemének ezt az árnyékos részét?

Majd csak a szerbek jövődő nemzedékei, amelyek talán másmilyen politikai körülmények között fognak élni, csak ők tudnak majd – igenlő vagy tagadó – választ adni az írás címében feltett kérdésre: megfelelő-e a pravoszláv vallás a szerb mentalitásnak?

KARTAG Nándor fordítása

Megjelent a Psihologija danas című folyóirat 2001. 12. számában